

Crick Bernard

Bevezetés Bibó Istvánhoz

1976

Mikor három évvel ezelőtt megmutatták nekem ennek a könyvnek két fejezetét és a tartalomjegyzékét, rögtön láttam – a hamarjában elvégzett, szó szerinti fordítás ellenére –, hogy ez egy nagy jelentőségű munka. Eltökéltem, hogy a művet az azt megillető módon kell kiadni. Most, hála sok jó barát gondoskodásának és türelmének, elkészült a megfelelő fordítás. Eme bevezetőt pusztán azért írom, hogy a könyvet a megfelelő összefüggésbe helyezzem, és szóljak pár szót a szerzőről, akit angolul eddig még nem jelentettek meg, dacára annak, hogy korábbi munkái az európai kontinensen már híressé tették.

Miután az egész könyvet elolvastam, meg voltam győződve arról, hogy ezt azon kevés művek közé kell sorolni, melyek az emberiség ma is legnagyobb problémáját feszegetik – azaz, hogyan őrizzük meg a békét igazságosnak tekinthető eszközökkel. Az ilyen könyvek feltehetően emlékezetesek maradnak. Európa egyik leghányatottabb, de legkiműveltebb országából, Magyarországról, szólal meg egy csendes, nem hivalkodó, ámde bátor és tudósi hang, humanista, de gyakorlatias, mely egyszerre érvel a „Világkormány” hamis idealizmusa, valamint az ellen a hamis idealizmus ellen is, amely azt mondja, „ha nincsen Világkormány, akkor marad a Nagyhatalmak pusztá önérdéke”. Bibó István magas kormánytiszséget töltött be, ma nagyon elvonultan él, vitatva a hamis idealizmust, megmutatva, hogy csak egy nemzet tagjaként élhetünk – illetve többnyire szeretünk élni –, de a nemzeti érzést és a nacionalizmust élesen elkülönítve egymástól. Úgy érvel a hamis realizmus ellen, hogy megmutatja, valójában meglehetősen világos elvek irányították a nemzetközi kapcsolatokat, legalábbis 1914 előtt, és hogy ezen elveket ki lehet terjeszteni oly módon, hogy azok kielégítsék, mind a demokratikus kor, mind pedig az ideológiai szembenállás időszakát.

Véleménye szerint, melyet az európai történelem széles körű és alapos tanulmányozására alapoz, a nemzetközi politikai egyeztetés közelebb van, mint gondolnánk. Arra épít, amit már ismerünk: a nemzeti önrendelkezés elvére – mely minden nehézsége ellenére egy nagyszerű felszabadító tényező –, valamint a nagyhatalmak közti egyetértés típusaira. A hatalmak együttműködése és a diplomácia eljárási módjai, melyek a Bécsi Kongresszust követték, tartalmukat tekintve rossz példák, azonban, figyelmeztet minket merészen Bibó, módszerüket tekintve nem. Ezekből kiindulva és ezeken a határokon belül maradva, a békéltetés új intézményeihez juthatunk el.

Olyan könyv ez, amely megérdemli, hogy a világ minden országában alaposan tanulmányozzák. Meg vagyok győződve róla, hogy úgy fognak majd tekinteni rá, mint a realista idealizmus korszakának kezdetére; hűvös, inkább száraz, néhol aprólékoskodóan tudományos értekezés ez, de meggyőző értekezés, mely azt állítja, hogy felesleges attól tartani, hogy a nemzetközi béke sohasem talál magának biztos intézményeket, vagy hogy a béke mindig a nagyhatalmak ideiglenes, véletlenszerű megegyezésén alapszik; és hogy lassan, de biztosan véget vetünk a háborúnak, és képesek leszünk megvalósítani az Immanuel Kant által kigondolt örök békét. A könyvet két vagy három évvel ezelőtt írták. Kissinger diplomáciájára vonatkozó utalások nincsenek benne. De én biztosan érzem, hogy még Metternich ezen másik gondos tanulmányozója sem kívánná tagadni, hogy a legenergikusabb, legfinomabb és legrealisztikusabb nagyhatalmi diplomáciának is új intézmények révén kell működnie – amennyiben minden összetűzés a kisebb hatalmak között vagy háborút, vagy olyan krízist eredményez, mely a nagyhatalmakat is bevonja.

Kissinger lehet az első, aki elismeri, hogy a béke nem alapulhat azon, hogy mindig jönnek majd hozzá hasonló államférfiak. Bibó érvrendszerének java sosem fog elavulni.

Lehet, hogy segít megérteni a könyv nézőpontját, ha azt összefüggésbe hozom a szerzőről angliai barátai által szolgáltatott tényekkel. Bibó István 1911-ben született. Ő tehát ahhoz a generációhoz tartozik, aki gyermekkorában megtapasztalta az I. világháború megrázkódtatásait, az Osztrák–Magyar Monarchia megdöntését, a Forradalom két szakaszát — a köztársaságpárti, demokratikus Károlyi-kormányét és azután a Kun Béla-féle híres, ámde rövid életű szovjet ípusú köztársaságét; valamint az ellenforradalmat, mely Horthy admirálist juttatta hatalomra, és a történelmi Magyarország szétszabdalását a trianoni szerződés nyomán. Amikor az 1929-es gazdasági válság elérte Magyarországot, Bibó éppen megkezdte a tanulmányait a Szegedi Egyetem jogi karán. Tanulmányait Genfben folytatta, doktori címet szerezve politológiából. Magyarországon bírósági jegyzőként dolgozott, miközben folyamatosan bővítette tudását, főként a történelem terén. Tanulmányai megerősítették a hivatalos történelmi nézetekkel kapcsolatos ellenállását.

A legyőzött és megcsonkított Magyarországon a revizionista ideológia uralkodott, erősen átítatva a szomszédos országok polgárai ellen irányuló rasszizmussal. Mintegy válaszul a szövetséges hatalmaknak, Németország hatása erősödött. Akadémikus történészek Magyarországot úgy kezdték láttatni, mint amely része egy germán-katolikus civilizációnak. Bibó azonban egy másik iskolához tartozott, melynek eredete mélyen a magyar politikai gondolkodásban gyökerezett. Ő azon 16. és 17. századi „politikus” államférfiakat követte, akik, hála a realista politikájuknak, képesek voltak fenntartani egy gyakorlatilag független magyar nemzeti középpontot Erdélyben; és a lehető legtöbbet hozták ki az osztrák üllő és a török kalapács közé szorult Magyarország tragikus helyzetéből.

Bibó ahhoz a népi mozgalomhoz tartozott, amely sorozatos vizsgálatok, az ún. szociografikus irodalom, indítását szorgalmazta vidéken, annak érdekében, hogy betekintést nyújtson, mind regényekkel, mind pedig monográfiákkal, a parasztság életébe, és csökkentse a köztük és a városi értelmiség közti űrt. Barátjának, Illyés Gyulának, Puszták népe címmel írt dokumentumregénye csupán a nemzetközileg legismertebb az ilyen jellegű alkotások sorából. Politikai szinten a népi mozgalom szembehegyezkedett a revizionista nacionalizmussal és a faszizmussal, mely utóbbi a második világháború előestéjén igen gyors ütemben terjedt. A néppárti politika az agrárreformot szorgalmazta, mely hárommillió föld nélküli parasztnak nyújtott reményt, de a kolhoz mintára épülő szövetkezetesítési kísérletekkel szembehegyezkedett. A fasiszta fenyegetettség egy időre közelebb hozta őket mind a szocialista baloldalhoz, mind pedig a kommunistákhoz, azonban mindvégig hűek maradtak az eredeti ideológiához, mely igen távol állt a marxizmustól.

Bibó közéleti tevékenysége az antifasiszta koalíció alatt vette kezdetét, melyet 1945-ben a győztes szövetségesek állítottak fel. A koalíciót négy párt szövetsége alkotta: a Kommunista, a Szociáldemokrata, a Nemzeti Parasztpárt és a Kisgazdapárt. A belügyminiszter, a Nemzeti Parasztpárt (a népi mozgalom politikai formációja) tagja, Bibót tette meg a minisztérium közigazgatási osztályának vezetőjévé. A koalíció vezérelve a „márciusi front” elnevezésű ellenállási mozgalomhoz kötődik, melyet a néppárti értelmiségiek hoztak létre a háború idején. Bibó tevékenyen közreműködött a koalícióban. A Kommunista Párt eleinte kölcsönösen toleránsan viselkedett a többi párttal, de amikor az első általános választások abszolút többséget hoztak a Kisgazdapárt – a koalíció leginkább jobboldali pártja – számára, az összetűzés a Kommunista Párttal és a megszálló hatalommal elkerülhetetlenné vált.

Bibó ebben a krízishelyzetben írta meg és adta ki, nem kis nehézségek árán, A magyar demokrácia válsága című figyelemre méltó művét. Megpróbálta jellemezni és megvédeni a régi rendszer visszaállítását és a proletariátus állítólag szükségszerű diktatúrája közti teremtő középutat.

Önmagát sem liberálisnak, sem szocialistának, hanem a szabadság és a szociális reformok szenvedélyes hívójének nevezte. Olyan szociális reformokban hitt, melyek a nemzeti helyzet tapasztalatra épülő vizsgálatain alapulnak, nem pedig a külföldi – legyenek azok keleti vagy nyugati – példák másolásán.

1946-ban megfogalmazta az Alkotmány alaptörvényeinek szövegét, melyet, mondanunk sem kell, sohasem fogadtak el, és még ugyanennek az évnek a tavaszán megírta A kelet-európai kisállamok nyomorúsága című röpiratát. 1947-ben cikket írt az egyre sűrűsödő „összeesküvések” elleni rendőrségi elnyomás jellegéről. 1948-ban már lehetetlenné vált kiadni bármilyen figyelmeztető iratot. Ebben az évben kiadott – hosszú csendet megelőző – utolsó esszéje a magyarországi zsidókérdés történeti vizsgálata, azonban annak aktuális pontjai világosak: a múlt elvakult nacionalizmusa oly mértékben kompromittálta az igazi, mások szabadságát tisztelő nemzeti érzést, hogy mostanra számos büntudattól vezérelt magyar értelmiségit megakadályozott abban, hogy határozott ellenállást tanúsítson a sztálinista Rákosi-diktatúrával szemben, mely fogadalmat tett a múlt minden bajának – s oly sok minden másnak – az eltörlésére.

Bibó elvesztette hivatalos állásait, és habár egy rövid időre kinevezték a Szegedi Egyetem politológiai professzorának, hamarosan innen is elbocsátották, és megtiltották, hogy visszatérjen Budapestre, egészen az első Nagy Imre-kormány 1953-es megalakulásáig, amikortól is mint „jelentéktelen egyetemi könyvtári alkalmazott” dolgozhatott a fővárosban. Az 1956-os forradalom végén Nagy Imre, a Minisztertanács Elnöke, megalakította az új koalíciós kormányt és államminiszterré nevezte ki Bibót, az újjáalakított Nemzeti Parasztpárt végrehajtó bizottságának tagját. Sajnos nagyon későn – 1956. november 3-án. Bibó november 4-én reggel a parlamenti irodájában gépelt, miközben a szovjet csapatok megszállták az épületet. Bizonyára azt hitték róla, hogy egy jelentéktelen hivatalnok, aki a rezsimtől függetlenül folytatja a munkáját. Valójában a később híressé lett kiáltványt írta:

„Magyarországnak nincs szándékában szovjetellenes politikát folytatni, sőt teljes mértékben benn akar élni a kelet-európai népek ama közösségében, kik életüket a szabadság, igazságosság és kizsákmányolásmentes társadalom jegyében akarják berendezni... Az az állítás, hogy evégből óriási idegen hadsereget kell az országba behívni: komolytalan és cinikus. Éppen ellenkezőleg, e hadsereg jelenléte a nyugtalanság és a zavargások legfőbb forrása...”

Magyarország népe elég vérrel adózott, hogy megmutassa a világnak a szabadsághoz és igazsághoz való ragaszkodását. Most a világ hatalmain van a sor, hogy megmutassák az ENSZ alapokmányában foglalt elvek erejét és a világ szabadságszerető népeinek erejét. Kérem a nagyhatalmak és az ENSZ bölcs és bátor döntését leigázott nemzetem érdekében...”

Államminiszterként szignózta, sokszorosítottta, aztán nyugodt léptekkel kísért a szovjet csapatok által körülvett épületből, és különféle módokon szétküldte a kiáltványt. November 9-re befejezett egy kis röplapot Tervezet a magyar kérdés kompromisszumos megoldására címmel, melyet ugyanilyen módon osztottak szét. Sokan úgy érezték, hogy ő volt az utolsó bátor, megfontolt hang, mely a magyar nemzetért szót emelt, főleg amikor megírta a

Magyarország helyzete és a világhelyzet című írást, melyet nem hivatalosan terjesztettek Magyarországon, és végül 1957-ben jelentettek meg külföldön.

Ez az utolsó dokumentum tekinthető e könyv csírájának, hiszen azt igyekezett bemutatni, hogy az olyan államok, mint Magyarország, melyek katonailag gyengék és ideológiailag szétszabdaltak, a legalkalmasabb alanyok annak mérésére, hogy képesek-e a nagyhatalmak együttélni egyidejűleg belső és külső stabilitással. A harmadik világbeli országoknak úgy kell tekinteniük magukat, érvelt Bibó, mint amelyeket hasonlóan, akaratuk ellenére kényszerítenek olyan szövetségek megkötésére, melyek nemhogy megoldanák, hanem állandósítják a problémákat. Meg kellett mutatni nekik, hogy az olyan országok, mint Magyarország, jelentős mértékű szabadságot élvezhetnének a szovjet blokkon belül —mint ahogy a szovjet diplomácia számára is az volna valószínű, hogy nem próbál meg szövetséget kötni a dél-amerikai államokkal, hanem az Egyesült Államoktól nyer nekik nagymértékű függetlenséget.

Bibót 1957. május 27-én bebörtönözték, és 1958 szeptemberében zárt tárgyaláson életfogytiglani börtönbüntetésre ítélték. 1963-ban azonban kiengedték a börtönből, és azóta csendesen él, idejét gondolkodással, olvasással, írással töltve: egy nagyszerű és nemzetközileg ismert magyar értelmiségi és hazafi. Az esszéket, amelyekre fentebb utalok, mind olvastam — hiszen azokat Londonban 1959 körül lefordították angolra, és egy ma már nem élő személy, akinek Bibóval kapcsolatos önéletrajzi feljegyzéseit nagymértékben felhasználtam, elő is készítette publikálásra. Az esszéket azonban nem adták ki, érezvén, hogy a megjelentetésük károsan befolyásolná Bibó kiengedésének esélyét még a politikailag enyhébb időkben is. Szerencsére az óvatosság megalapozottnak bizonyult, Bibót szabadlábra helyezték. Az idők most sokkal szelídebbnek tűnnek, főleg az enyhülés szellemében.

A könyv érvrendszere

A könyvben nincsenek aktuálpolitikai hivatkozások, főleg nem a magyarországi politikát és az 56-os eseményeket illetően. Szándékosan íródott az általánosság magas szintjén, nem pedig óvatosságból. Az érvelés bármely konfliktus esetére alkalmazható. A szerző, egy sokat olvasott és világpolgár elme (eme képtelen kifejezés legjobb értelmében), a korlátozott utazási lehetőségei és a külföldi tudósokkal való kapcsolattartás hiányának ellenére tisztában van azzal, hogy a kelet-európaiak nemzetközileg is híresek arról, hogy kissé rögeszmések a saját problémáikat illetően — mégpedig teljes joggal. A mi különös szerzőnk azonban az egész világról szól, nem pusztán a lengyel vagy a magyar kérdésről. Amennyiben időről időre a saját nemzeti történelméből merít, ezt csak azért teszi, mert Magyarország, mint megannyi kicsi közép- és kelet-európai ország, közeli és idevágó példájául szolgál annak a sürgető problémának, melyet Bibó, valószínűleg a német nyelvből véve, államalakításnak hív. Afrika és Dél-kelet-Ázsia is tisztában vannak ezekkel a gondokkal.

Az „államalakítás” gyakran visszatérő kifejezés. Ha ez az angol fülnek furcsán hangzik, az azért van, mert angolt mondok, helyesebben nem pedig britet. Mi is felfedezünk, a birodalom pusztulása óta, államalakítási problémákat. Létezik valójában brit állam, avagy ez csak egy Skóciára, Walesre, és Észak-Írországra kényszerített angol állam? Ez kezd komoly kérdéssé válni. Ez nem ugyanaz a fogalom, mint a nemzeti önrendelkezés, mivel ez olyan jogi kérdéseket vet fel, hogy meddig terjed az új államok határa és hatásköre. Manapság már egyik állam sem független teljes mértékben; még a Szovjetunió, az Egyesült Államok, vagy Kína sem képes a külvilágtól teljesen függetlenül intézni a belügyeit. Azonban semelyik állam sem tekintené politikai intézményeit valóban

nemzetinek, ha azok csak a hatalom által eltűrt intézmények lennének, vagy csak a szépített federalizmus árnyékhatalmával rendelkeznének. Szóval, ilyen az államalakítás. Nem érdemes elegáns szinonimák sorozatává alakítanunk egy olyan fogalmat, amely megfelelően egyesít dolgokat, amelyekről a nyelvünk megmutatja, hogy milyen elenyésző tudással rendelkezünk, illetve amelyet eddig megpróbáltunk szándékosan szétválasztani – manapság kevesebb sikerrel, mint a múltban. Mintha, például, Észak-Írország problémája valami teljesen egyedülálló és kivételes lenne – kelet- és közép-európaiak biztosan megmosolygják ezt a rövidlátó hiedelmet.

Az eredeti kézirat tartalmazott két hosszú és részletes szakaszt, melyek azt mutatták be, hogy hogyan lehetne Bibó érvelését két, konkrét bonyolult esetben alkalmazni: a ciprusi és az arab–izraeli konfliktusra. A jellegük miatt, és mivel túl hosszú lett volna tőlük e könyv, szerkesztőként vállaltam a felelősséget, hogy ne közöljem őket, legalábbis most nem. Pusztán másolatokat helyeztem el belőle Londonban a Royal Institute of International Affairs-ben, a British múzeumban, a Kongresszusi Könyvtárban és a New York-i közkönyvtárban. Sokszorosítani szabad őket, megjelentetni viszont nem. Mellékletek voltak ezek az érvrendszerhez, amelyet viszont teljességében lefordítottunk.

Bibó történelmi kiindulópontja a nemzetközi szervezetek látszólagos cselekvőképtelensége: az Egyesült Nemzetek gyengesége, a világos akarat a nagyhatalmak közti békére, de az állandó intézmények és közös elvek hiánya (vagy annak a világos felismerésnek a hiánya, hogy már rendelkeznek közös elvekkel), melyek megteremthetnék a békét. Tennék mindezt annak érdekében, hogy ne legyen minden nemzeti konfliktus világkrízis, mely rendkívüli intézkedésekért, „krízisdiplomáciáért” kiált. Elméleti kiindulópontját én humanista realizmusnak hívnám: „önérdek és katonai hatalom nem működhet morális és idealista igazolás nélkül, mint ahogy ideák és intézmények sem működhetnek önérdek és hatalom nélkül”. Rávilágít az úgynevezett tisztán gyakorlatias ember illúziójára, miszerint ő tisztán gyakorlatias ahhoz mintsem hogy egy ködösen megértett, gyakran elavult doktrína szerint dolgozzon; és a idealistára, aki szerint minden jól menne, ha a jót kívánnák – és a nyomasztó ellentétére, hogy mivel soha semmit sem az előzőek szellemben ítélnék meg, minden eszköz megengedett.

Amennyiben ezen nézetek banálisnak tűnnének, Bibó életre kelti őket. Először azt mutatja be, hogy melyek voltak azok az elvi megállapodások, amelyek a 19. századi nagyhatalmak együttműködésében léteztek. Természetesen rámutat a korlátaikra, de a fő gondolat nem az, hogy azok elavultak, vagy hogy akkoriban elnyomóak lettek volna, hanem az, hogy egyáltalán léteztek. Mint ahogy létrejött az elvek egy új együttese is akkor, amikor a nemzeti önrendelkezés lett mind a belpolitika, mind a nemzetközi kapcsolatok doktrínája.

A 6. fejezetben bemutatja a nemzeti önrendelkezés – a nemzetközi rend egyedüli alapelveinek – gyengeségeit. De nem állít fel hibás antitézist a nemzetközi anarchia és a nemzetközi rend között; inkább megmutatja a körülményeket, melyek között a nemzeti érzelmek megerősítheti a kormányokat azon képességükben, hogy új nemzetközi intézményeket alakíthassanak ki. A belső láncszemek kulcsfontosságúak. Különböző demokráciák léteznek és kellene, hogy létezenek. De mindenhol a 20. században a kormányok függése, amennyiben azok valós hatalmat akarnak gyakorolni a béke és jólét érdekében, a lakosságtól, nagyobb, mint valaha. A diplomácia már nem pusztán az elit dolga. A vezetőknek tudniuk kell, hogy más vezetőket is követni fognak, képesek lesznek tiszteletben tartani a már megkötött egyezségeket – különösképpen azokat, amelyek határokkal, kisebbségekkel és államalakítással kapcsolatosak.

„A tapasztalat azt mutatja, hogy a hatalmon levők és a közakarat között elengedhetetlen az erős kötelék, és veszélyes azt éreznie a kormánynak, hogy képes és jogosult a passzív, érdektelen tömegeket beleegyezésük nélkül a boldogság felé terelni. Ijesztő példákat láthatunk, melyek bemutatják, hogyan válhat a leghozzáértőbb, legőszintébb és legkevésbé megvesztegethető kormány esztelenül zsarnokivá, cinikusan csalódottá és szégyentelenül korrupttá.”

Bibó bemutatja, hogy egy olyan látszólagosan divatjamúlt és hitelét veszített törvénykezési fogalom, mint a „népszuverenitás” kell képezze a törvényesség alapját, melyek minden stabil államban változhatnak; továbbá arról is beszámol, hogy azoknak az államoknak a kormányai, amelyek állandóan instabilak, folytonos veszélyt jelentenek a nemzetközi rendre nézve. Bizonyos tekintetben a könyv filozófiai és jogi igazolásul szolgál az elmúlt húsz évben bekövetkezett világpolitikai változáshoz, melynek során a hatalmak az ideológiai győzelem prioritásától eljutottak a stabilitás fontosságának prioritásáig. Bibó sorba veszi az összes politikatudományi érvelést, hogy bemutassa: az erőltetett stabilitás ritkán tartós és mindig potenciálisan robbanékony, mint például amikor... és minden olvasó saját példájával szolgálhat itt; sokkal jobb, hogy a szerző ezt nem tette.

Bibó valójában sokkal egyértelműbb lesz azáltal, hogy belebonyolódik konkrét esettanulmányokba. Hogy mennyire konkrét, azt például a 9. fejezetben láthatjuk: „A mai nemzetközi politikai vitarendező eljárások elégtelensége” – melyről azt gondolom, hogy a könyv alappillére. A régi 19. századi diplomácia gyakorlatát nyolc jellemző vonásra és általánosításra csökkenti, melyek közül némely komikusan konkrét, mindazonáltal igaz – mint például: „kevés és nem túl komplikált, de célszerű és komolyan vett formásaik voltak, melyeket egy bizonyos kölcsönös udvariasság éltetett...(iv) respektálták a kölcsönös hatalmi erőviszonyokat, anélkül, hogy pillanatonként nyersen hivatkoztak volna rájuk.” A fejezet a régi és az új rendszer közti tizenhárom különbség taglalásával kezdődik, mely mesteri éleslátásról tesz tanúbizonyságot Bibó részéről, aki sohasem azt sugallja, hogy forgassuk vissza az időt, ellenkezőleg, radikálisan előre. A nemzetközi tárgyalások mai szellemét és technikáját életszerű kifejezésekkel és hét tételben jellemzi:

„A formaságok üressé vagy bizonytalanná váltak, melyek keretében a teljességgel kiüresedett rideg udvariasság váltakozik indulatos vagy kiszámított gorombaságokkal vagy gúnyolódásokkal, s a tárgyalások percenként képesek a leggyermetegebb formális, ügyrendi vagy presztízsprblémák homokjába fulladni, pl. az asztalok formájáról, ami a nemzetközi tárgyalások technikáját a szobába való belépés sorrendje körüli 17. századi viták szintjére süllyeszti vissza.”

De – érvel Bibó – meglepő módon sikerült elkerülnünk a teljes katasztrófát. Metsző realizmusa kevés időt szentel a régi idők nukleáris háborús fenyegetésének. Nukleáris vagy bármely további totális háború, mint például a két világháború, végzetes lenne a civilizáció számára. Négy tényező miatt éltük túl – ahogy érvelésében olvasom –: közös félelem, a nagyhatalmak közti néhány olyan elv és egyezmény életben maradása, melyek a régi diplomáciát szabályozták; hogy a közvélemény manapság inkább szigorúan korlátozza, mint fokozza a kormányok harci kedvét; és mivel az Egyesült Nemzetek néhány intézménye bonyolult módon ugyan, de a döntőbíró szerepét képviseli. Az utolsó három fejezetben bemutatja, hogy hogyan mozdulhatunk el ezekről a pontokról és hogyan állíthatjuk helyre, vagyis inkább, hogyan teremthetünk új, a nemzetközi rendet vezérlő elveket és szokásokat, annak érdekében, hogy létrehozzunk egy a nemzetközi viták rendezésére alkalmas politikai gépezetet.

Bibó István tudományos munkássága a jog politikai témájú íráshagyományából ered,

számos problémát okozva fordítóinak. Ez a hagyomány nagyon különbözik az angolszász hagyománytól, vagy akár Németország és Oroszország filozófiai és ideológiai tradíciójától is. Eredetisége az intenzív politikai realizmusában gyökeredzik. Nem beszél jóról és rosszról, nem azért, mert fél, vagy mert hosszasan időzik elvont jogi fogalmak között; ellenkezőleg, mert mint ahogy egy bölcs családi jogász tenné, hiúság lenne megpróbálni lebeszélni a feleket az igazukról. Azonban tudással, türelemmel és szakértelemmel lehetséges olyan eljárásmodot javasolni, melynek segítségével mindegyik megőrizheti integritását anélkül, hogy a másikat és természetesen önmagukat megsértetnék. A vitatkozó feleknek fékezniük kell magukat, amennyiben nem kívánják az emberiség egyetlen házáat lerombolni, azonban arra is utal, hogy nem várhatjuk el, hogy teljesen megváltoztassák viselkedésüket. Ez túl nagy kérés lenne. Amúgy meg miért tennék? Megtalálni, hogy mi a közös bennünk és mi szükséges, hogy közös legyen, nem jelenti azt, hogy el kell törölnünk minden köztünk lévő természetes különbséget.

Bibó úgy fejezi be eme gyakorlati okfejtésű kis remekművét, mint Hobbes a Leviatánt, egy rövid összefoglalóval és következtetéssel. Néhányan, lehet, hogy ezt olvassák majd el először. De a tisztán és éles elméjűen felvázolt érvelés anyaga lesz az, ami meg fogja őket győzni.